

Література

1. Малашук С. П. Організаційно-правові засади стратегічного менеджменту в державному управлінні // Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. – Х.: УАДУ ХФ, 2000. – № 2 (7).
2. Бутинець Ф. Ф., Бардаш С. В., Малюга Н. М., Петренко Н. І. Контроль і ревізія: Підруч. для студ. вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит». – 2-е вид., доп і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 512 с.
3. Горшенин К. П. Кодификация законодательства о труде. Теоретические вопросы. – М.: Юрид. лит., 1962. – 280 с.
4. Кубко Є. В. Наука не втручатися: дещо з теорії дерегулювання підприємництва // Урядовий кур'єр. – 1998. – № 28. – 7 лют.
5. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні. – Х., 2002. – 176 с.
6. Красноокий О. Ще раз про співвідношення державного контролю і прокурорського нагляду // Право України. – 1998. – № 3. – С. 88-90.
7. Сурилов А. В. Теория государства и права. – К.; О.: Вища шк., 1989. – 440 с.
8. Концепція адміністративної реформи в Україні. – К., 1998.
9. Гурне Б. Державне управління / Пер. з фр. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1993. – 165 с.
10. Шемшученко Ю., Авер'янов В. Людина і реформування адміністративного права // Урядовий кур'єр. – 2000. – 23 берез.

УДК 347.734:336.722(477)

*Т. А. Латковська***ПРАВОВИЙ СТАТУС ОЩАДНОГО БАНКУ В УКРАЇНІ**

Україна набула статусу країни з ринковою економікою. Вітчизняна банківська система, яка сьогодні динамічно розвивається, отримала новий міцний стимул для подальшого вдосконалення та більш активної участі її в економічному розвитку країни. Банківська система багатьох країн має дворівневий тип побудови. Верхній рівень, як правило, займає Центральний банк (або сукупність банківських установ, виконуючих функції Центрального банку). У сучасних умовах Центральні банки – це «банки банків», емісійна діяльність яких перетворилася на найважливіший фактор регулювання економіки. Другий рівень банківської системи займають інші банки, які поділяються на державні та недержавні банки, серед яких наявність державних банків є найбільш характерним явищем для промислово розвинутих країн. Питання правового режиму виникнення, розвитку та функціонування державних банків у сучасних умовах, їхній правовий статус, а серед них знаходяться Ощадний банк України, є актуальними, оскільки важливим аспектом розвитку банківської системи будь-якої країни виступає взаємодія державних та приватних форм організації банківської системи.

Мета даної статті полягає в дослідженні правового статусу Ощадного банку України як однієї з державних банківських установ, а також визначенні правових відмінностей у порівнянні з іншими банками.

Діяльність ощадних банків це діяльність, яка пов'язана із заощадженням, накопиченням і використанням грошей. В українських та російських наукових

колах питання, пов'язані з ощадною діяльністю, розглядалися головним чином у працях економістів М. М. Белявського, А. К. Голубева, С. В. Штейна, Г. Єфімової, П. В. Риндіна, Ю. М. Белугіна та інших. З проголошенням незалежної Української держави дане питання досліджують такі вчені, як М. І. Савлук, М. В. Суганяка, В. С. Марцин, М. Дмитренко, М. Паламарчук, Т. С. Смовженко, В. С. Сухарський та інші. Правовий статус ощадних банків розвинутих країн та їхнє місце в банківській системі мало досліджений у вітчизняній правовій літературі, у той самий час у працях зарубіжних вчених ощадним установам відведене одне з чільних місць.

Із виходом України зі складу Радянського Союзу в 1991 році і проголошенням незалежності Ощадний банк України також став самостійним банком. Однак, незважаючи на такий позитивний момент, як здобуття самостійності, відокремлення від Ощадного банку СРСР залишило за собою й негативні наслідки. Оскільки всі вклади населення централізувалися в Ощадбанку СРСР, використовуючись для бюджетного фінансування у масштабах цілого Союзу, то всі залишки на вкладах, цінних паперах і страхових полісах населення України залишилися в Росії, а в новоствореному банку автоматично виник внутрішній борг.

Важливі зміни в діяльності Ощадбанку України відбувалися на початку 1991 року. Постановою Верховної Ради від 20 березня 1991 року [1] власністю України було оголошено: Український республіканський банк Держбанку СРСР, Український республіканський банк державного комерційного промислово-будівельного банку «Укрпромбудбанк», український республіканський банк Ощадного банку СРСР, Український республіканський банк Зовнішекономбанку СРСР, з їхньою мережею обчислювальних центрів, усіма активами і пасивами. Згідно з цією постановою на базі Українського республіканського банку Держбанку СРСР було створено Національний банк України з його територіальними управліннями.

Із введенням в дію 20 березня 1991 року Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2] визначаються правові основи Ощадного банку України, правові основи інших банків, порядок їх створення та основні принципи діяльності згідно з Декларацією про державний суверенітет України та Закону України «Про економічну самостійність Української РСР».

Законом України «Про банки і банківську діяльність» всю відповідальність за ефективну організацію ощадної справи в Україні було покладено на Ощадний банк України.

Законодавчо правовий статус Ощадного банку України, а він належить до державних банків, був визначений тільки 17 січня 2001 року з моменту набрання чинності Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року [3].

Більш детально процедуру створення та діяльності державних банків врегулювала прийнята 31 серпня 2001 року Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень» [4].

До прийняття цих нормативно-правових актів законодавство не виділяло інститут державних банків у банківській системі. Правовий статус Ощадного банку був аналогічний статусу комерційного банку. Відповідно до статті 39 Закону «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991 року Ощадний банк визначався як спеціалізований комерційний банк, до основних функцій якого належали:

- 1) відповідальність за ефективну організацію ощадної справи в республіці;
- 2) забезпечення впровадження прогресивних форм розрахунково-кредитного та касового обслуговування населення;
- 3) розширення безготівкових розрахунків;
- 4) розповсюдження та погашення цінних паперів;
- 5) кредитування населення;
- 6) валютне обслуговування іноземних та радянських громадян;
- 7) надання різноманітних платних послуг.

Стаття 1 названого Закону визначала банківську систему дворівневою, яка складалася з Національного банку України та комерційних банків, у тому числі Зовнішньоекономічного банку України, Ощадного банку України, республіканських та інших комерційних банків різних видів і форм власності. З вересня 1991 року Постановою Ради Ощадного банку України було затверджено Статут Державного спеціалізованого комерційного банку України – Ощадного банку. Згідно зі статутом метою Ощадного банку було визнане залучення грошових коштів від юридичних та фізичних осіб та розміщення їх на комерційних засадах в інтересах вкладників банку і розвитку народного господарства, здійснення кредитно-розрахункового обслуговування громадян і підприємств, а також здійснення інших банківських операцій. Відповідно до основної мети своєї діяльності, Ощадбанк мав право входити до асоціацій, спілок, об'єднань з ощадними та іншими банками України і зарубіжними банками.

Ощадний банк України на комерційних засадах мав право виконувати операції, пов'язані із прийомом та видачею вкладів та інших заощаджень; прийомом платежів від клієнтів; випуском платіжних документів і цінних паперів; випуском і реалізацією лотерейних білетів; із здійсненням розрахунків на доручення клієнтів і банків-кореспондентів, їх касовим обслуговуванням, наданням послуг з інкасації; із введенням рахунків клієнтів і банків-кореспондентів; із представленням інтересів підприємств та організацій у фінансових та господарських органах та рядом інших банківських операцій.

Для здійснення своєї діяльності Ощадний банк був правомірний відкривати в установленому порядку на території України свої установи, а за кордоном – банки та представництва; брати участь власними коштами в господарських операціях спільних підприємств, компаній, банків, акціонерних та інших товариств в Україні й за кордоном, а також виступати їх засновником; передавати залучені кошти за оплату Національному банку України; видавати на підставі й на виконання законодавства України в межах своєї компетенції нормативні акти, обов'язкові для громадян, підприємств та організацій – клієнтів банку.

Слід зазначити, що на той час в Україні функціонувала велика кількість комерційних банків, які вважали себе державними банками, хоча і мали у своєму статутному капіталі незначну частину державної власності і в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України їх форма власності визначалася як загальнодержавна. Все це створювало ряд спірних питань, пов'язаних із діяльністю таких банківських установ, які негативно відобразилися на управлінні ними.

20 травня 1999 року розпорядженням Президента України «Про акціонування Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України» [6] Кабінет Міністрів України з метою вдосконалення структури та організації управління Державним спеціалізованим комерційним ощадним банком України, створення умов для більш ефективної реалізації державою прав власника і забезпечення прозорості та стабільності діяльності банку було зобов'язано вжити заходів щодо перетворення Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України на відкрите акціонерне товариство «Державний ощадний банк України», 100% акцій якого належать державі.

На виконання даного розпорядження Президента Постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 1999 року «Про деякі питання управління Державним спеціалізованим комерційним ощадним банком України» [7] Ощадний банк перетворено на відкрите акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» та встановлено, що Банк є правонаступником прав і обов'язків Ощадбанку. Цією самою постановою затверджено статутний фонд Банку в розмірі 100 млн. грн. із закріпленням у власності держави 100% акцій, що випускаються на величину його статутного фонду.

Сьогодні відкрите акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» є державним банком, утвореним відповідно до розпорядження Президента України від 20 травня 1999 р. та Постанови Кабінету Міністрів України від 21 травня 1999 р. шляхом перетворення Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України на Державний ощадний банк України з організаційно правовою формою – відкрите акціонерне товариство, яке зареєстровано Національним банком України 26 травня 1999 р.

Згідно зі Статутом Ощадного банку, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів від 25 лютого 2003 року [8], засновником Ощадного банку є держава в особі Кабінету Міністрів України. Держава здійснює та реалізує повноваження власника щодо акцій, які їй належать у статутному капіталі Банку, через органи управління Банку. Кабінет Міністрів здійснює управління Банком у випадках, установлених Законом «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р., іншими законами та Статутом Банку.

Предметом діяльності Ощадбанку є здійснення банківських та інших операцій та угод згідно з наданими Національним банком України ліцензіями та дозволами, провадження іншої діяльності, незабороненої для банків, у порядку, передбаченому законодавством.

Структура управління Банком включає органи управління та контролю. Органами управління Банку є наглядова рада Банку та правління Банку. Органом контролю Банку є ревізійна комісія.

Наглядова рада Банку є вищим органом управління Банку, що здійснює контроль за діяльністю правління Банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам та захисту інтересів держави як акціонера Банку. Наглядова рада Банку не втручається в оперативну діяльність Банку.

До повноважень наглядової ради належить прийняття рішень щодо:

- 1) визначення основних напрямів діяльності Банку та затвердження звітів про їх виконання;
- 2) затвердження річних результатів діяльності Банку, включаючи його дочірні підприємства;
- 3) розроблення та затвердження положення про ревізійну комісію Банку, призначення персонального та кількісного складу ревізійної комісії, дострокове припинення повноважень призначеного персонального складу ревізійної комісії або окремого з її членів;
- 4) затвердження звітів та висновків ревізійної комісії та зовнішнього аудитора;
- 5) інвестування у статутні фонди юридичних осіб;
- 6) участі Банку в банківських холдингових групах, фінансових холдингових групах та про перелік повноважень, які передаються Банком таким банківським об'єднанням;
- 7) випуску акцій Банку на підставі актів Кабінету Міністрів;
- 8) розподілу прибутків та покриття збитків.

Серед повноважень наглядової ради банку Статутом визначається призначення та звільнення голови правління Банку, укладання з ним контракту; затвердження положення про правління Банку та визначення кількісного складу правління; затвердження персонального складу правління, призначення та звільнення з посади заступників голови правління Банку та членів правління Банку, у тому числі за поданням голови правління Банку, укладання з ними контрактів; контроль за діяльністю правління Банку; затвердження договорів (угод) на відчуження майна, укладених на суму, що перевищує 10% статутного капіталу Банку; затвердження регламенту про надання Банком кредитів юридичним особам та комерційним банкам.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 5 травня 2006 року [9], до повноважень наглядової ради Банку належить управління рахунком у цінних паперах, на якому зберігаються та обліковуються акції Банку, що належать державі, у частині: 1) укладання договору про відкриття Кабінетові Міністрів України рахунку в цінних паперах; 2) одержання звітів про виконання депозитарних акцій та іншої інформації, пов'язаної із зазначеним рахунком, та подання їх Кабінетові Міністрів України; 3) призначення розпорядників рахунку в цінних паперах з наданням їм повноважень на підписання відповідно до рішень, прийнятих Кабінетом Міністрів, розпоряджень про зарахування цінних паперів, обмеження їх обігу.

На підставі прийнятих змін до Статуту від 14 березня 2007 року [10], відповідно до змін, внесених у Закон «Про банки і банківську діяльність» від

22 грудня 2006 року [11], наглядова рада Банку утворюється в кількості 15 осіб, які призначаються Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України строком на 5 років.

Ще у 2006 році до складу наглядової ради Ощадбанку входили члени наглядової ради банку, призначені Верховною Радою та Президентом України. Верховна Рада призначала сім членів наглядової ради Банку, приймаючи відповідну Постанову. Президент України теж призначав сім членів наглядової ради Банку шляхом прийняття відповідного Указу.

Сьогодні Президент України призначає 5 членів наглядової ради Банку шляхом прийняття відповідного Указу, Верховна Рада України призначає 5 членів наглядової ради Банку шляхом прийняття відповідної Постанови, і Кабінет Міністрів України призначає 5 членів наглядової ради Банку шляхом прийняття відповідної Постанови.

За рішенням Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України повноваження складу наглядової ради Банку можуть припинятися щодо призначених ними осіб не раніше ніж через один рік з дня призначення.

Члени наглядової ради Банку відповідно до законодавства несуть відповідальність за захист інтересів держави і Банку, збереження банківської таємниці та іншої конфіденційної інформації, що стала їм відома у зв'язку із здійсненням своїх повноважень. У разі виявлення фактів порушення таких вимог членом наглядової ради, правління Банку може звернутися до наглядової ради з клопотанням про звільнення від виконання обов'язків такого члена. Після розгляду клопотання та прийняття відповідного рішення наглядова рада може звернутися відповідно до Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України щодо порушення питання про припинення повноважень призначених ними членів наглядової ради, які допустили порушення, але не раніше ніж через рік з дня призначення.

У структуру управління Банку включається і правління Ощадбанку, яке є постійно діючим виконавчим органом Банку, що здійснює керівництво оперативною (поточною) діяльністю Банку, формуванням фондів і несе відповідальність за ефективність його роботи. Строк повноважень правління – 5 років. Тільки працівники Ощадбанку мають право бути членами правління Банку. Голова правління призначається на посаду та звільняється з посади наглядовою радою.

До компетенції правління Банку належить:

- організація виконання рішень наглядової ради щодо діяльності Банку;
- розгляд проектів документів Банку, затвердження яких належить до компетенції наглядової ради;
- затвердження стратегічних та поточних планів діяльності Банку;
- розгляд річного фінансового звіту і балансу Банку, подання їх на затвердження наглядовій раді;
- організація діяльності Банку, обліку та звітності, внутрішньобанківського контролю за автоматизацією банківських операцій;
- затвердження програми здійснення внутрішнього контролю з метою протидії легалізації (відмиванню) грошей, отриманих злочинним шляхом;

- розгляд питань оперативної діяльності Банку та його структурних підрозділів;
- затвердження організаційної структури центрального апарату та типової структури філій Банку;
- контроль за дотриманням законодавства працівниками Банку;
- прийняття рішень про укладення угод на відчуження основних засобів відповідно до законодавства та Статуту на суму від 5 до 10 (включно) відсотків розміру статутного капіталу Банку;
- виконання делегованих наглядовою радою повноважень.

До внесених 22 грудня 2006 року змін до Закону «Про банки і банківську діяльність» стаття 7 «Державні банки» містила норму, відповідно до якої до складу наглядової ради державного банку, з метою представництва інтересів держави, могли входити народні депутати України та представники органів виконавчої влади. Тому і Президент України, і Верховна Рада України призначали членами наглядової ради банку народних депутатів та представників органів виконавчої влади на законних підставах. Однак у Конституції України – Основному Законі (ст. 78) закріплена норма, відповідно до якої «народні депутати не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку» [12].

Питання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України належить до виключної компетенції Конституційного Суду України [13].

Правова позиція Конституційного Суду України стосовно офіційного тлумачення статей 58, 78, 79 та 81 Конституції України викладена у справі щодо несумісності депутатського мандата і полягає в тому, що «стаття 78 Конституції України, яка встановлює обмеження на поєднання депутатського мандата з іншими видами діяльності, не дає повного переліку цих видів діяльності, виділяючи серед них тільки два – поєднання депутатського мандата з іншим представницьким мандатом чи з державною службою. Обмеження на поєднання депутатського мандата зі всіма іншими видами діяльності мають, згідно з цією статтею, встановлюватись законом» [14].

Таким Законом виступає Закон України «Про статус народного депутата України» [15], який визначає права, обов'язки та відповідальність народного депутата у Верховній Раді та за її межами.

Відповідно до статті 3 «Несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності», народний депутат не має права: 1) бути членом Кабінету Міністрів, керівником центрального органу виконавчої влади; 2) мати інший представницький мандат чи одночасно бути на державній службі; 3) займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків народного депутата час; 4) залучатись як експерт органа-

ми досудового слідства, прокуратури, суду, а також займатися адвокатською діяльністю; 5) входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, установи, організації, що має за мету одержання прибутку.

Окремо слід зазначити, що спеціальним законом, який визначає поняття і види господарських товариств, правила їх створення, діяльності, а також права й обов'язки їхніх учасників та засновників, є Закон «Про господарські товариства» [16]. У ст. 3 цього Закону зазначено, що засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни. Згідно із ст. 23 цього самого Закону управління товариством здійснюють його органи, склад і порядок обрання (призначення) яких здійснюється відповідно до виду товариства.

Посадовими особами органів управління товариства визначаються голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії, а в товариствах, де створена рада товариства (спостережна рада), – голова та члени ради товариства.

Посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та інших органів виконавчої влади.

Правова колізія законодавчих актів перестала існувати тільки з прийняттям Закону від 22 грудня 2006 року. Сьогодні до складу наглядової ради державного банку, який призначається Верховною Радою України, в обов'язковому порядку входить не менше одного представника парламентської опозиції. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради державного банку можуть входити представники органів виконавчої влади та інші особи, які відповідають вимогам Закону «Про банки і банківську діяльність». Статтею 120 Конституції України тільки члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має за мету одержання прибутку.

Висновок перший. Особливістю правового статусу Ощадного банку України є те, що банк провадить свою діяльність на комерційній основі. Метою діяльності Ощадбанку є одержання прибутку від виконання банківських операцій та провадження діяльності відповідно до законодавства, створення сприятливих умов для розвитку економіки та підтримки вітчизняного товаровиробника, переважно підприємств малого та середнього бізнесу, а також всебічне банківське обслуговування юридичних та фізичних осіб.

Висновок другий. Правовою відмінністю в порівнянні з іншими банківськими установами виступає належність статутного капіталу Ощадного банку державі. Засновником Ощадбанку є держава в особі Кабінету Міністрів України, засновниками недержавного банку виступають юридичні та фізичні особи. Особливістю правового статусу Ощадного банку є те, що банк має право додавати до свого найменування «державний», використовувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України.

Висновок третій. На відміну від всіх інших банків, які повинні, у разі державної реєстрації, подавати до територіального управління Національного бан-

ку України установчий договір, підписаний засновниками (учасниками) банку, Ощадний банк установчого договору не подає.

Висновок четвертий. Правовою відмінністю Ощадного банку від інших банків є те, що держава здійснює і реалізує повноваження власника щодо акцій, які їй належать у статутному капіталі державного банку, через органи управління державного банку. Кабінет Міністрів України здійснює управління державним банком у випадках, встановлених Законом «Про банки і банківську діяльність» та Статутом державного банку. У разі прийняття рішення про часткове або повне відчуження державою належних їй акцій державного банку такий банк втрачає статус державного.

Література

1. Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність»: Постанова Верховної Ради від 20 березня 1991 р. № 873-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 282.
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 20 березня 1991 р. № 872-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 281.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
4. Положення про порядок створення і державну реєстрацію банків, відкриття їх філій, представництв, відділень: Постанова Правління Національного банку України від 31 серпня 2001 р. № 375.
5. Про акціонування Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України: Розпорядження Президента України від 20 травня 1999 р. № 106/99-рн.
6. Про акціонування Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України: Розпорядження Президента України від 20 травня 1999 р. № 106/99-рн.
7. Про деякі питання управління Державним спеціалізованим комерційним ощадним банком України: Постанова Кабінету Міністрів від 21 травня 1999 р. № 876-99-п.
8. Деякі питання діяльності відкритого акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»: Постанова Кабінету Міністрів від 25 лютого 2003 р. № 261 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 9. – Ст. 399.
9. Про внесення змін до статутів відкритих акціонерних товариств «Державний експортно-імпортерський банк України» і Державний ощадний банк України: Постанова Кабінету Міністрів від 5 травня 2006 р. № 610-2006-п.
10. Про внесення змін до Статуту відкритого акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»: Постанова Кабінету Міністрів від 14 березня 2007 р. № 433.
11. Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: Закон України від 22 грудня 2006 р. № 532-V.
12. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-ІV від 8 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 2. – Ст. 44).
13. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. №422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
14. Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата від 13 травня 1997 р. № 1-зп. – Справа № 03/29-97): Рішення Конституційного Суду України.
15. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-ХІІ (в ред. Закону від 22 березня 2001 р. № 2328-ІІІ // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 42. – Ст. 212).
16. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.